

Danielsen m.fl.
Fokus 1
Gyldendal 2010

Reformationen

Ordet reformation betyder egentlig blot fornyelse, men bruges i europæisk historie om den række af begivenheder, der i begyndelsen af 1500-årene førte til opsplitningen af den kristne kirke i Vesteuropa i en katolsk og en protestantisk del.

Set fra en snæver synsvinkel er Reformationen altså en religiøs bevægelse. Her er det imidlertid vigtigt at huske på, at i 1500-årene var der ikke noget fast skel mellem det religiøse og det verdslige. Der var så at sige ingen del af samfundet, der var religionsfri. Alt hang i en eller anden forstand sammen med religionen.

Religiøse holdninger havde derfor umiddelbare sociale og samfundsmæssige konsekvenser på en helt anden måde end i dag. Det var i 1500-tallet ikke et spørgsmål om at tro på Gud eller ej. Gud var en del af virkeligheden, på samme måde som vi i dag oplever tyngdeloven. Vi kan ikke lade være med at tro på den, den er der "alligevel". Det betyder dog ikke, at man var ukritisk over for forholdet mellem religionen og det verdslige. Man kunne i 1500-tallet godt mene, at præsterne løj om helvede. Men det betød ikke, at man dermed mente, at Gud og helvede

ikke eksisterede. Den danske humanist og reformator Christiern Pedersen skriver i en af sine prædikener fra 1515:

"Der er dem, som siger, at helvede slet ikke findes, og at det bare er noget, præsterne har fundet på, for at vi skal gøre, som de siger. Hertil siger jeg, at helvede virkelig eksisterer, og at det er et grusomt sted."

Martin Luther (1483-1546). Billeder af Luther som dette i papmaché blev masseproduceret og findes mange steder i det protestantiske Europa.

Reformationsbevægelsen startede i Tyskland med Martin Luther som den centrale skikkelse. Luther var augustinermunk og professor i teologi ved universitetet i Wittenberg. Her havde han udviklet teologiske synspunkter, der præciserede frelsen som noget, der kom direkte fra Gud ved troen og ikke skulle formidles gennem kirken eller gennem bestemte handlinger. Med andre ord: det personlige forhold til Gud var langt vigtigere end kirkens ritualer.

Baggrunden for Reformationen

Indtil Reformationen var der kun én kirke i Vesteuropa, den katolske kirke, også kaldet Romerkirken. Den havde Paven som overhoved, og paven blev betragtet som Guds repræsentant her på Jorden, Kristi stedfortræder. Han var derfor den øverste autoritet i alle religiøse spørgsmål.

Den katolske kirke var omkring år 1500 en betydelig magtfaktor i Europa. Kirken kontrollerede store jordområder og rådede over enorme rigdomme, og paven var dermed en af Europas største fyrster. Kirken havde desuden store indtægter fra besættelse af kirkelige embeder og afgørelse af retssager. På grund af overlappningen mellem kirkeligt og verdsligt var mange typer retssager, fx ægteskabssager, henlagt til kirkelige domstole, hvor den højeste retsinstans var paven selv. Det betød, at mange sager skulle føres i Rom. Det var dyrt, da både sagførere og selve retten skulle betales.

Kirkens rigdom blev af mange op-

levet som en skærende kontrast til kirkens egne idealer om fattigdom. Middelalderen igennem havde der været bevægelser, der udfordrede kirkens religiøse magtmonopol blandt andet gennem at insistere på kirkens fattigdom også i praksis. Kirken havde slået hårdt ned på disse bevægelser, og i værste fald blev kritikerne brændt på bålet som kættere. Således blev den tjekkiske reformator Johann Hus brændt i Konstanz i 1415. Han havde hævdet mange af de samme tanker, som Luther senere tog op, heriblandt Bibelen som eneste regel og lov for alle kristne.

En anden del af baggrunden var de politiske forhold i Europa. Det område, der i dag kaldes Tyskland, var omkring 1500 opdelt i en lang række mindre områder styret af grever, hertuger og kurfyrster. Kejseren herskede i sidste instans over alle disse, men i mange spørgsmål handlede fyrsterne selvstændigt. Disse fyrster havde i lang tid været modstandere af de store beløb, der gik til pavestolen, og havde gentagne gange stillet krav om ændringer i den måde, kirkens økonomi blev forvaltet på.

Det tyske rige i senmiddelalderen var også præget af en lang række sociale konflikter. På landet kunne den magtfulde del af adelen profitere af de stigende priser på fødevarer, da de solgte mere, end de forbrugte, mens lavadelen var udsat for et stort økonomisk pres, og mange af dem havde svært ved at opretholde deres status som adelige. Bøndernes situation var præget af, at befolkningen på landet

>> REFORMATIONEN

voksede i 1400-årene. Dette medførte, at mange ikke havde jord nok til at brødføde sig selv. Samtidig blev der lagt større byrder på bønderne i form af øgede afgifter, mere arbejde for herremanden og øget tiende. I byerne var der opstået et meget velhavende borgerskab, som i mange tilfælde støttede de lokale fyrster mod adelen. Samtidig var der i byerne store grupper, som levede i stor fattigdom, og som var presset af de stigende priser på mad. Denne polarisering i byerne var baggrunden for meget af den uro, der opstod omkring Reformationen i byerne.

Endelig var bibelhumanismen en vigtig del af baggrunden for reformationsbevægelsen. Bibelhumanismen eller reformkatholicismen, som den også kaldes, var en bevægelse, hvor renæssancens ideer fik en decideret kristen fortolkning. Erasmus af Rotterdam, kaldte ligefrem sine tanker for en "kristen filosofi". Bibelhumanisterne betragtede Bibelen som en rettesnor for det fromme liv og Jesu liv på jorden som et eksempel til efterfølgelse. Alle kristne skulle derfor kende Bibelen. Dette var for bibelhumanisterne det centrale i kristendommen og ikke kun en mekanisk efterlevn af kirkens ritualer.

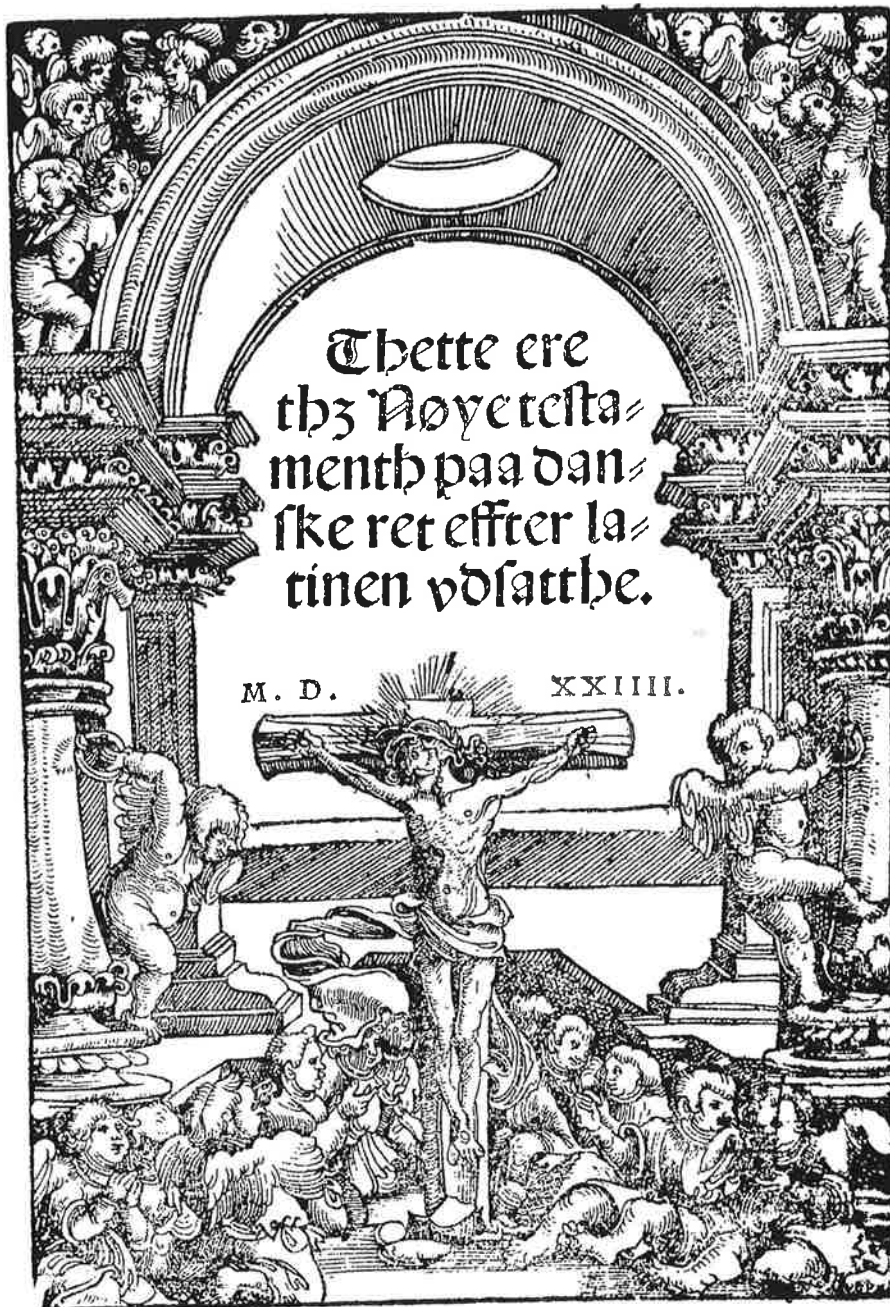
Den latinske bibel, man brugte i senmiddelalderen, mente bibelhumanisterne var præget af fejlversættelser. Disse fejl ville humanisterne rette. Humanisterne insisterede på at fastlægge den bedste bibelske tekst ud fra sproglige og logiske argumenter og på baggrund af de oprindelige tekster på græsk og hebraisk. Det var en bombe under kirkens fortolkningsmonopol.

Den, der kunne definere, hvad der stod i Bibelen, og hvordan det skulle forstås, kunne dermed bestemme, hvad der var den rette tro. Det er derfor ikke mærkeligt, at humanisternes synspunkt blev mødt med stor modstand fra romerkirken.

Kirkens latinske bibeludgave, kaldet Vulgata (almindelig), gik helt tilbage til ca. 400 e.Kr., og havde i praksis en stilling som uforanderlig, næsten hellig. Erasmus af Rotterdam udsendte i 1516 en udgave af det nye testamente på græsk med en latinsk oversættelse forskellig fra Vulgata. Erasmus blev allerede før udgivelsen advaret af konservative teologer mod at ændre på den latinske udgave af Bibelen, fordi det ville svække kirkens autoritet. Hovedargumentet var, at Vulgata ikke kunne indeholde fejl, da den blev benyttet af en kirke, der på grund af Guds styrelse var ufejlbarlig. Som det hed i en middelalderlig skolebog:

"For sådan er den hellige skrifts ophøjethed, at den ikke er underkastet grammatikkens love; [den hellige skrift] er blevet til ved guddommelig åbenbaring ..."

Spørgsmålet om Bibelens oversættelse til andre sprog blev akut med bogtrykkerkunstens opfindelse. Således kom der mellem den første tyske bibel fra 1466 og 1522, hvor Luthers Nye Testamente udkom, mindst 63 folkesproglige bibeludgaver. Muligheden for "forkerte" fortolkninger af Bibelen blev endnu større ved oversættelser. Derfor var kirkens betænkeligheder ved disse endnu større. Bibelhumanisterne gik derimod kraftigt ind for

Titelblad fra oversættelsen af Nye Testamente, som Christian 2. fik foretaget i Nederlandene.

oversættelser til folkesprogene. Som Erasmus siger i fortalen til sin oversættelse:

"Jeg er voldsomt uenig med de, der ikke vil, at de hellige skrifter oversat til folkesproget læses af lægfolk (...)

Jeg ville ønske, at alle piger læste evangeliet og Paulus' breve. Også at de var oversat til alle mulige sprog ..."

Aflad

Luthers synspunkter havde indtil 1517 været en del af en akademisk diskussion blandt universitetsfolk. Det var handlen med afladsbreve, der fik Luther til at træde offentligt frem med skarp kritik. Et afladsbrev er et dokument, hvor kirken anerkender, at en person har indbetalt et beløb til kirken,

og derfor – hvis vedkommende angrer sine synder – kan få afkortet sin tid i skærsilden.

I den middelalderlige katolske kirkes lære var skærsilden et sted, hvor sjælene efter døden skulle renses for synder, de havde begået i livet – synder, der var tilgivelige, men endnu ikke sonet. Skærsilden var et ubehageligt sted, og da alle var syndere skulle alle – undtagen helgener o. lign. – tilbringe mange år i skærsilden. Den katolske kirke havde desuden udviklet en ide om, at alle de gode gerninger, som

Afladsbrev med fortrykt tekst. Der skulle kun indsættes navn, dato og sted, i dette tilfælde Niels Perssen og hustru 12. maj 1517 i København. I teksten står, at der gives aflad, forudsat at køberne angrer af et oprigtigt hjerte. De korslagte nøgler er symbolet på pavens myndighed efter katolsk opfattelse (Matt. 16,19).

helgener og gode kristne havde gjort, var samlet i en stor formue – en skat af gode gerninger, som kirken besad, og som den enkelte sjæl kunne få del i ved kirkens medvirken. Dette kunne fx ske gennem messer for afdøde sjæle eller gennem afladsbreve. Teologisk set var afladen kun en formindskelse af den "straf", man skulle udstå for at sone sine synder. Den egentlige tilgivelse var Guds alene og var betinget af, at synderen af et oprigtigt hjerte angrede sine synder og var besluttet på ikke at fortsætte med at synde.

I 1517 kom afladshandleren Johann Tetzel til området lige uden for Wittenberg og slog sig ned der. Det er typisk for hele afladshandlen, at Tetzel var udsendt af ærkebiskopen af Mainz, der havde en aftale med paven om at dele indtægterne ved afladshandlen imellem sig. Borgerne i Wittenberg drog i stort tal ud for at købe afladsbreve, men Kurfyrsten i Sachsen, hvor Wittenberg lå, ville ikke tillade Tetzel at sælge aflad på sit territorium, da det ville trække penge ud af Sachsen. Den aggressive markedsføring af afladen forargede mange mennesker. Uanset de teologiske forbehold fik almindelige mennesker den opfattelse, at: "når pengene i kisten klinger, straks sjælen ud af skærsilden springer."

Luthers 95 teser

Afladshandlen mødte kritik fra mange sider, men Martin Luthers fik afgørende betydning. Luthers kritik var formuleret i 95 punkter – teser – på

latin, som han foreslog som temaer for en teologisk "disputation" på universitetet. Traditionen fortæller, at Luther slog sine teser op på kirkedøren Allehelgens aften 1517. Det er, som mange andre gode historier, ikke korrekt. I virkeligheden sendte Luther tesserne til sine overordnede, biskoppen af Brandenburg og ærkebiskoppen af Mainz.

UDDRAG AF LUTHERS 95 TESER OM AFLADEN FRA 1517

27: De, som siger, at sjælen flyver ud af skærsilden, ligeså snart pengene klinger i kisten, fører ren og skær menneskelære.

28: Det er sikkert og vist, at når pengene klinger i kisten, kan profitten og havesygen øges, men kirkens forbøn er alene afhængig af Guds bønnehørelse.

32: Evig fordømt tillige med deres lærestre vil de blive, som tror sig sikre på deres frelse i kraft af afladsbreve.

43: De kristne børe belæres om, at man handler bedre ved at give til den fattige eller låne ud til den trængende end ved at købe aflad.

86: Videre: hvorfor mon ikke paven, hvis rigdomme i dag er overdådigere end de mest overdådigt riges, hellere bruger sine egne penge end de fattige troendes til at opføre bare denne ene kirke for Sankt Peter.

Note:

Indtægter fra afladshandlen var med til at finansiere opførelsen af Peterskirken i Rom.

Teserne påpeger, hvad Luther ser som konkrete misbrug inden for afladen, men de lægger på ingen måde op til et opgør med paven. Det kom først senere, da paven ikke vil lytte til kritikken. Teserne blev hurtigt oversat til tysk og fik nu en meget større virkning, end Luther eller nogen anden havde kunnet drømme om.

Luthers meninger blev i 1520 fordømt af paven i bullen (officielt dokument) "Exurge, Domine" ("Rejs dig, Herre"), og han blev opfordret til at tilbagekalde sine meninger. Men i stedet udgav Luther flere skrifter, der præciserede hans standpunkt, og endte med at brænde pavens bulle og dermed fuldstændig bryde med Romerkirken. Luther anså nu paven for at være antikrist og repræsentant for djævelen.

Efterfølgende blev Luther lyst i band af paven. Den nyvalgte kejser Karl 5., der var overbevist katolik, erklærede ham i "rigens akt", dvs. gjorde ham fredløs. Luther fik dog beskyttelse af Kurfyrst Frederik af Sachsen på borgen Wartburg. Det er her, han oversatte det Nye Testamente til tysk.

Hvad mente reformatorerne?

De grundlæggende elementer i reformatorerne's teologi var, at Bibelen var den eneste kilde til kristendommen, og at mennesket blev frelst alene ved at tro på Gud. På denne baggrund angreb reformatorerne mange dele af romerkirkens teologi.

Luther fremhævede tidligt tanken om "det almindelige præstedømme", dvs. at alle kristne er præster og derfor

i stand til at fortolke skriften. Dette var ifølge romerkirken forbeholdt de indviede præster, da præsten var nærmere Gud end lægfolk. I katolsk teologi modtog præsten ved sin indvielse et "uudsletteligt mærke", et tegn på, at han havde del i kirkens magt over sjælene og blandt andet kunne give syndsforladelse. For Luther og de øvrige reformatorer var tilgivelse en sag for Gud alene, og syndsforladelsen i sidste instans en sag mellem den enkelte og Gud. Det er dette, Luther opfattede som "den kristnes frihed". Denne frihed betød også, at almindelige mennesker kunne have en mening om, hvordan samfundet burde indrettes. Det er her let at se sammenhængen med humanisternes tanker om menneskets værdighed.

Katolikkerne mente – teoretisk set – også, at troen var det centrale element i at blive frelst. I praksis var der imidlertid i tidens løb kommet mere vægt på mange af de udvendige tegn på religionen, ligesom man mente, at gudstjenesten, messen som den kaldtes, i sig selv var en handling, der var Gud velbehagelig, idet man i nadverritualet gentog Jesu offerdød på korset. Herimod hævdede reformatorerne, at Jesus var død én gang for alle, og at det i virkeligheden var gudsbespottelse at ville gentage denne død ved hver eneste gudstjeneste.

Når gudstjenesten for romerkirken i sig selv var en god gerning, var det dermed gavnligt at betale penge til kirken for at få holdt messer for sine afdøde slægtninge. De var jo ikke længere selv i stand til at gøre gode

gerninger og dermed forkorte deres ophold i skærsilden. Disse messer vendte både bibelhumanisterne og reformatorerne sig voldsomt imod af to grunde. For det første vendte de sig mod den tanke, at man skulle være nødt til at gøre noget for de afdødes sjæle. De havde nok i Guds nåde. For det andet var messen ikke et offer, og dermed var messen kun gavnlig, hvis menigheden deltog.

SAKRAMENTER

Sakramenter er et teologisk begreb, der betyder handlinger, hvor Guds nåde direkte formidles til de troende.

Den romersk-katolske kirke regner med syv sakramenter:

- dåb
- firmelse (konfirmation)
- kommunion (nadver)
- skriftemål
- de syges salvelse (den sidste olie)
- ægteskab
- præstevielse

De protestantiske kirker regner kun med de to sakramenter, som udtrykkeligt er nævnt i Bibelen:

- dåb
- nadver

Et andet vigtigt element i Reformationens teologi var den grundlæggende ændring i ægteskabets placering. Fra at være det hæderlige alternativ til det bedste – et liv i kyskhed som munk, nonne eller præst – blev det nu en del af Guds orden og som sådan en del af samfundets fundament.

Luther og de andre reformatorer opfattede ikke længere ægteskabet som et sakramente. Derimod tog de udgangspunkt i Bibelens ord om, at menneskene skulle blive "frugtbare og mangfoldige", og "det er ikke godt for mennesket at være ene". Især Luther så seksualiteten som en af de stærkeste og mest utæmmelige af alle menneskelige drifter. Dette tog han som et guddommeligt tegn på betydningen af ægteskabet. Klosterlivet var altså ikke længere en særlig ophøjet måde at leve på, snarere var det ringere end at deltage aktivt i samfundet. I byerne fik dette meget store konsekvenser. Tiggerordnerne havde store klostre i næsten alle byer, og trak med deres prædikener, messer for afdøde osv. store ressourcer ud af byens økonomi. Eller sådan så borgerne i hvert fald ofte på det, nu hvor der ikke længere var en religiøs begrundelse for klostrene. De blev derfor hurtigt overtaget af byerne, som så til gengæld lovede at forsørge de fattige osv. Et ofte anvendt argument var, at klosterfolkene ikke efterlevede deres løfte om cølibat.

Anklagerne i reformationsperioden om, at præster, munke og nonner ikke efterlevede deres kyskhedsløfter er talløse. Det er her vigtigt at huske på, at de kilder, vi har overleveret, næsten alle er skrevet fra reformatorerens synspunkt. Men brud på cølibatet har ikke været et ukendt problem. Det pavelige kontor for dispensationer havde fx en særlig sagstype for præstesønner, der ønskede dispensation fra deres "uægte" fødsel.

Et tredje punkt, hvor Luther adskilte

I den katolske kirke nød kun præsten vinen. Derfor havde de middelalderlige alterkalke et lille bæger. Efter Reformationen skulle alle altergængere drikke vinen. Kalkens bæger måtte derfor gøres større.

sig radikalt fra romerkirken, var synet på kirken. For Luther var kirken først og fremmest en betegnelse for samtlige kristne og ikke noget fysisk sted. Ud fra dette synspunkt skriver den danske reformator Peder Laurensen, der virkede i Malmø, at Guds pris lige så vel kan synges på en møgvogn som i en domkirke.

Mange af de punkter i samtiden, der udløste store stridigheder, var ikke fra reformatorernes synspunkt centrale religiøse temaer. Luther skelnede mellem de centrale dele af religionen og de mindre vigtige ting. Hvad de sidste angik, kunne man i højere grad gøre, som man selv syntes. Denne skelnen mellem vigtigt og uvigtigt gjorde, at Luther i begyndelsen ikke afviste helgener som sådan. Han påpegede blot, at de fleste havde misforstået, hvad helgener var: At man ikke kunne bede

til dem, men nok bruge deres liv som eksempel til efterfølgelse. Alligevel var opgøret med helgentilbedelsen meget synlig i samfundet, fordi valfartsstederne pludselig mistede deres betydning.

Reaktionen

Som modargument over for kritikerne anvender romerkirken i begyndelsen de metoder, man i gennem hele middelalderen havde anvendt mod afvigende fortolkninger. Først og fremmest hævder romerkirken, at paven som Guds repræsentant ikke kan tage fejl og derfor i sidste instans ikke behøver at argumentere for sine synspunkter. Dernæst hævder man, at da kirken er styret af Gud, ville han ikke have ladet forkerte oversættelser og fortolkninger af Bibelen stå ved magt i så lang

tid. Man brugte formuleringen: Hvad der til alle tider af alle og overalt har været troet, det må nødvendigvis være sandt.

Traditionen fik således en selvstændig status, som gjorde, at kirkelige afgørelser med tiden fik trosmæssig status. Det var denne tradition, som bibelhumanisterne og reformatorerne ville afskaffe, og som de kaldte menneskeligt digt og påfund.

Humanismen og Reformationen

I begyndelsen så Erasmus af Rotterdam humanistiske bevægelse og Luthers reformationsbevægelse ud til at have fælles mål. Det skyldtes, at de begge var meget direkte i deres kritik af afladshandel, sjælemesser og velfarter. Men hvor bibelhumanisterne så disse ting som misbrug af grundlæggende sande dele af den kristne tro, så reformatorerne det som en logisk følge af en fejlagtig trosopfattelse. Billedet blev yderligere forvirret af, at Luther gradvist blev mere kritisk over for eksempelvis billeder og helgener.

Omkring 1524 var det blevet klart for Erasmus, at de to bevægelser ikke havde samme mål, og han udgav skriftet "Om den frie vilje", hvor han tog afstand fra Luther og præciserede, hvad der for ham var den grundlæggende modsætning. Erasmus mente i forlængelse af renæssancens idéer om menneskets mulighed for med sin fornuft at begribe verden, at mennesket besad en vis grad af fri vilje, hvilket blandt andet betød, at man til en vis

grad kunne skelne mellem godt og ondt.

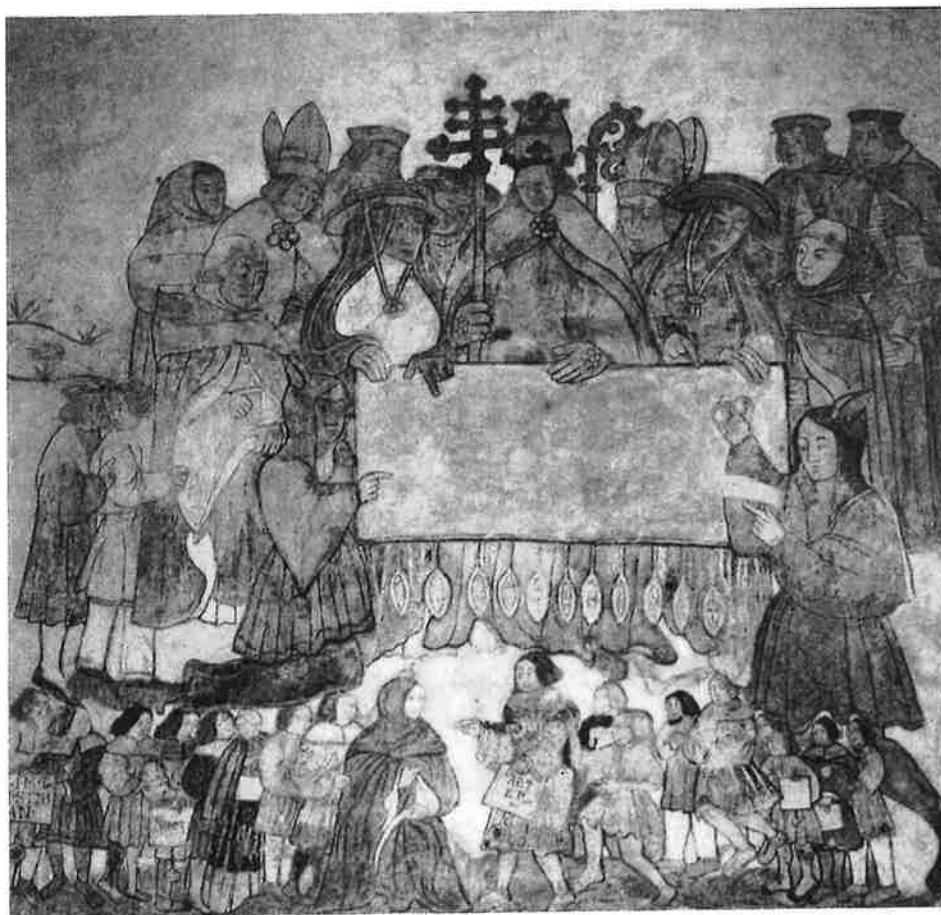
Luther derimod mente, at mennesket efter syndefaldet slet ikke var i stand til at skelne mellem godt og ondt. Derfor kunne mennesket heller ikke gøre gode gerninger, da man jo ikke vidste, om de var gode. Konsekvensen af dette blev, at man for at blive frelst måtte forlade sig fuldstændig på Guds nåde. Man kunne hverken selv gøre fra eller til. Det er dette, der menes med "retfærdiggørelse ved tro alene".

Erasmus var desuden principielt imod en kirkesplittelse, da der efter hans mening kun kunne være én kristen kirke. Mange mente, at Erasmus ved at bryde med Luther derved havde solgt ud af sine synspunkter af frygt for paven.

Hvorfor lykkedes Reformationen?

Hvorfor lykkedes Reformationen, når så mange andre tidligere forsøg på grundlæggende reformer af romerkirken enten var strandet eller havde medført, at reformatorerne var blevet brændt som kættere? Mange faktorer har spillet ind.

Der var kontante økonomiske fordele ved reformatorerne teologi: Som tidligere nævnt var der en udbredt utilfredshed med de store summer, der gik fra de verdslige myndigheder til paven. De lokale fyrster rundt omkring i Europa var i stigende grad kritiske over for, hvad de så som et dræn i deres samfunds pengekasser. Alt andet lige betød de penge, der gik til Rom, færre skatteindtægter for de

Kalkmaleri fra 1520'erne i Brønshøj kirke ved Ribe. Maleriet er et indlæg i debatten om afladshandlen. Paven med kardinaler, biskopper og andre høje gejstlige står bag et stort dokument uden indhold. De to skrivere i narrekostume peger på den manglende tekst for at illustrere tomheden i afladen.

lokale magthavere, og der var grænser for, hvor meget man kunne tage i skat uden at destabilisere samfundet. Det passede derfor fyrsterne udmærket, hvis man kunne påvise, at kirken ikke "leverede varen", at den ikke praktiserede, hvad den prædikede.

Samtidig ejede kirken utroligt store jorområder. Hvis kirken ikke længere skulle eje jord, ville disse områder tilfalde enten adelen eller fyrsterne. Hvis gaver til kirken ikke længere hjalp til sjælens frelse, kunne folk undgå at

testamentere store summer til kirken – penge, der forsvandt fra slægten. Luthers 95 teser handler netop meget om de økonomiske aspekter af afladshandlen, og det var derfor naturligt for de lokale fyrster at lytte til denne kritik og beskytte Luther mod forfølgelse. En anden årsag til reformationsbevægelsens succes er uden tvivl bogtrykkerkunsten. Luther var en af de første, der bevidst tog bogtrykkerkunsten til sig som et middel til at sprede sine ideer. Dette lykkedes i utrolig grad.

Der Buchdrucker.

*Ich bin geschickt mit der press
So ich aufftrag den Firniß reß/
So bald mein dienr den bengel zucke/
So ist ein bogn pappys gedruckt.
Da durch komet manche Kunst an tag/
Die man leichtelich bekommen mag.
Vor zeiten hat man die bücher gschribn/
Zu Meins die Kunst ward erslich triebn.*

I midten af 1400-tallet opfandt Gutenberg trykpressen med løse typer. Det revolutionerende ved den var, at hvert bogstav var en enhed for sig. På denne måde kunne de samme typer bruges igen og igen til nye bøger. Dette gjorde bøger uendeligt meget billigere end før, hvor hvert eksemplar skulle skrives af i hånden. En anden fordel var, at bøgerne på denne måde blev ens. Alle kunne nu henvise til en bestemt side i en bog, og modtageren kunne slå op på præcis det samme sted. Dette gjorde udveksling af ideer langt lettere. En mængde litteratur blev på denne måde tilgængelig på folkesprogene, herunder og måske især Bibelen.

Træsnit af Jost Ammann 1568. I forgrunden ses th. de blanke ark og tv. de færdigtrykte, klar til bogbinderen. Bagved arbejder typograferne ved de skrå sættekasser.

Allerede et år efter Luthers første offentlige fremtræden diskuteredes hans ideer således i Danmark. Reformatorerne blev hurtigt gode til at udnytte det nye medie, blandt andet ved at trykke flyveblade, ofte med satiriske tegninger af paven eller munke.

Endelig passede mange af Reformationens ideer godt med en humanistisk inspireret opfattelse af mennesket som et selvstændigt individ med en vis grad af mulighed for at kende forskel på godt og ondt og for at påvirke sit

eget liv. Dele af borgerskabet var blevet endog meget velhavende og måske derfor særligt påvirkelige af tanker, der hævdede den enkeltes ansvar for sit liv, også på det religiøse område.

Vurderingen af, hvorfor Reformationen havde succes, har skiftet gennem tiden. I perioder, hvor man har set de materielle livsbetingelser som årsagen til social forandring, har man peget på, at kejseren, konger, fyrster og herremænd havde meget at vinde ved at insistere på, at kirken ikke måtte eje

jord eller udøve verdsligt herredømme. Omvendt har man i perioder, hvor ideerne er blevet anset som en afgørende drivkraft, fokuseret på det, man så som misbrug i den katolske kirke og de reformatoriske ideers nyskabende og rensende kraft. Der er nok ingen tvivl om, at begge aspekter har spillet en rolle, men helt sikkert forskelligt fra individ til individ. Der er mennesker, der har været drevet udelukkende af økonomiske hensyn og andre udelukkende af ideelle hensyn. Endelig har der for det store flertal sikkert været tale om en blanding af årsager, og ofte uden at de har kunnet adskille dem fra hinanden.

Den radikale reformation

I modsætning til Luther drog en række teologer meget radikale konsekvenser af hans tanker.

Allerede i 1521, mens Luther var på Wartburg, havde hans kollega Karlstadt foranstaltet store omvæltninger i Wittenberg. Karlstadt ønskede blandt andet billederne ud af kirkerne som ugudelige, som noget, der ledte folk i fordærv, fordi de tilbød dem og derved syndede. Dette førte mange steder til billedstorm, hvor befolkningen stormede kirkerne og rev altre, helgenstatuer osv. ned, slæbte resterne udenfor og brændte det.

Reformationens slagord om det kristne menneskes frihed blev i begyndelsen af 1520'erne i visse kredse opfattet som en mulighed for at gen tænke hele samfundsstrukturen. De religiøse protester og aktioner blev

ofte startskuddet til sociale oprør. I Tyskland var dele af bønderne og dele af lavadelen som nævnt økonomisk hårdt presset. At kirken ikke længere på samme måde var nødvendig som formidler mellem Gud og mennesker, betød et brud med kirkens enorme magt her på Jorden. Luthers meget direkte kritik af fyrsternes misregimente og bøndernes oplevelse af fyrsters og herremænds placering i samfundshierarkiet som uretfærdig åbnede for en radikal fortolkning. Som det blev formuleret: "Da Adam pløjede, og Eva spandt, hvor var da herremanden?" – eller med andre ord: Der behøvede slet ikke være herremænd. De store afgifter, man betalte til dem, var unødvendige og tjente i sidste instans til at opretholde et ugudeligt system. Dette var den ideologiske baggrund for det voldsomme oprør, der fandt sted i Tyskland omkring 1525, og som blev kaldt bondekrigen.

En del reformatorer, blandt andre Karlstadt, endte med at blive en del af bondeoprøret, idet de mente, at dommedag var nær, og at man skulle prøve at etablere et idealsamfund her på Jorden. Oprøret blev slået ned, og Karlstadt og mange andre henrettet.

Luther var slet ikke indstillet på, at hans tanker skulle have disse umiddelbare sociale konsekvenser. Han forklarede i en række prædikener, at ændringerne efter hans mening skulle foregå i et meget roligere tempo og i højere grad respektere den verdslige øvrighed. Hans opfattelse af forholdet mellem religionen og det verdslige samfund var, at øvrigheden var indsat af Gud,

BØNDERNES 12 ARTIKLER

I marts 1525 mødtes repræsentanter for grupper af bønder i Memmingen for at af-tale en fælles optræden. Resultatet var et skrift kaldet "De 12 artikler", som i løbet af to måneder blev trykt i 25 oplag. Det ind-ledes med en erklæring om, at den nye tro ikke er anledning til oprør, fordi den præ-diker fred, kærlighed, enighed og tålmod. Bøndernes situation sammenlignes med israelitternes slaveri i Ægypten, som det er beskrevet i Det Gamle Testamente. Herefter følger punkterne:

1. Hver menighed skal have ret til at vælge og afsætte deres sognepræst. Præsten skal prædike evangeliet klart og rent uden no-gen menneskelige tilføjelser, fordi det står i skriften, at vi kun bliver frelst gennem den sande tro.

2. Tienden skal uddeles til sognepræsten og til de fattige. Resten skal gemmes til nød-situationer.

3. Livegenskabet¹ skal ophæves, da Kristus har gjort os alle fri med sit kostbare blods udgydelse.

4-11 handler om forskellige afgifter, at bøn-derne skal have lov til at fiske, jage i skoven, hugge brænde, lavere afgifter, mindre ho-veri osv.

12. siger, at hvis man med henvisning til Bi-belen kan overbevise dem om, at nogle af de øvrige artikler er i strid med Guds ord, så afstår de gerne fra dem.

¹ Livegenskab vil sige, at bonden nærmest betrag-tes som godsejerens ejendom, på linje med kvæg eller redskaber. Bonden kan fx ikke flytte eller gif-te sig uden tilladelse. I Danmark har vi ikke haft egentligt livegenskab, men stavnsbåndet lignede på nogle punkter.

og at man derfor havde at adlyde den. Derfor vendte han sig også stærkt mod bondeoprørene til stor forbavselse og forargelse for mange. Han skrev flere skrifter mod bønderne og opfordrede blandt andet i et berømt eller snarere berygtet citat herremændene til at slå bønderne ned "som gale hunde". Og et andet sted hed det:

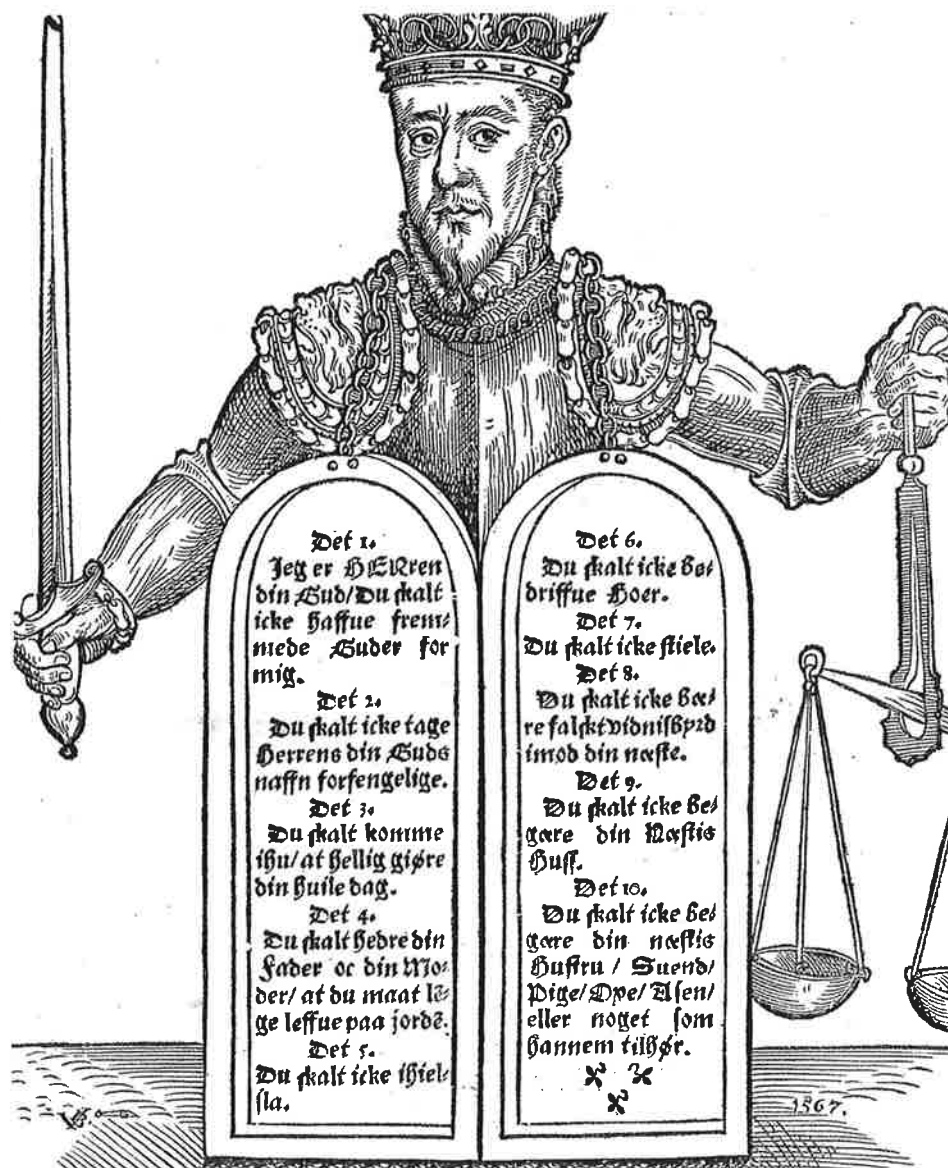
"Det er sværdets og vredens tid nu, og ikke nådens tid. Så skal øvrigheden nu frimodigt fortsætte her og med god samvittighed slå til indtil sidste blods-dråbe."

Det er tydeligt i Luthers skrifter mod bønderne, at han er oprigtigt overrasket over at blive fortolket som

tilhænger af store samfundsomvælt-ninger. Men det er samtidig svært ikke at se et kursskifte i Luthers tænkning fra hans tidlige skrifter til skrifterne mod bønderne.

Kompromis og modreformation

Med Luthers understregning af, at fyrsterne havde ansvaret for den rette tro i deres riger, opstod der et modsæt-ningsforhold til kejseren. Karl 5. var stærkt katolsk og ønskede derfor at udrydde det lutherske kætteri. Da fyr-sterne ud over det rent religiøse også havde interesse i et mere uafhængigt forhold til kejseren, dannede de prote-

Dette træsnit fra 1567 viser den protestantiske konge med de ti bud og retfærdighedens symboler. Religion var ikke længere en selvstændig magtfaktor, men underlagt kongen som var den, der opretholdt både troen og loven.

stantiske fyrster i 1531 det Schmalkaldiske Forbund. Dette førte til krig.

Selv om kejseren umiddelbart gik ud af krigen som sejrherre i 1547, måtte han alligevel indse, at det på længere sigt ville være umuligt at nedkæmpe protestantismen, og i 1555

sluttede de stridende parter den såkaldte religionsfred i Augsburg. Her var kejseren nødt til at anerkende fyrsternes ret til at bestemme religionen i deres eget område: "Cujus regio, ejus religio", som det hed på latin ("den hvis rige, hans religion"). Dette betød

ikke, at de enkelte indbyggere havde religionsfrihed, kun at den enkelte fyrste bestemte religionen i sit eget område. Fredstraktaten betød en svækkelse af kejsermagten over for de lokale fyrster.

Sideløbende med disse begivenheder havde den katolske kirke indkaldt til et stort kirkemøde, Tridentiner-koncilet, som i perioden 1545-63 formulerede kirkens svar på reformationsbevægelsen. Protestantiske historikere har betegnet denne proces som en "mod-reformation", mens man på katolsk side taler om "den katolske reform". I de teologiske spørgsmål blev der på Tridentiner-koncilet ikke givet indrømmelser til protestanterne. Luthers lære blev fordømt som kætteri. Af vigtige enkeltpunkter kan følgende nævnes:

TRIDENTINER-KONCILET

Dekret fra 4. session, 8. april 1546

"Desuden bestemmer [koncilet] for at holde de løsslupne ånder i tømme, at ingen i tilid til egen fornuft, i ting der angår troen og sæderne og tjener til at opbygge den kristne lære, må fordreje Den hellige Skrift imod den mening, den hellige moder kirken har fastholdt og fastholder, da det er dens sag at dømme om de hellige skrifers sande mening og fortolkning."

- Afladshandel blev forbudt, og det blev præciseret, at aflad kun kunne fås for synder, der allerede var begået.
- De syv sakramenter blev fastholdt.
- Kravet om præsternes cølibat blev opretholdt.

Europa efter Reformationen. Den reformerte kirke fulgte Calvin og Zwingli, hvis lære på visse punkter afveg fra Luther, og England fik sin helt egen protestantiske kirkeordning. Årstal angiver tidspunktet for Reformationen.

Mere grundlæggende præciserede man, at kirkens lære hvilede både på Bibelens tekst og den kirkelige tradition. Dette var i direkte opposition til Reformationens krav om "Bibelen alene". Man fastlagde også en autoriseret udgave af Vulgata, den latinske bibeludgave, og vedtog at udarbejde en liste over forbudte bøger – bøger der indeholdt falske lærdomme. Endvidere forbød man lægfolk at fortolke skriften.

Reformationen i Danmark

I Danmark begynder reformationsbevægelsen i starten af 1520'erne. I midten af 1520'erne er der bondeoprør i Jylland, måske inspireret af oprørene i Tyskland. Omkring 1526 begynder reformationsbevægelsen at få mærkbar betydning. Det er især i byerne, blandt borgerne, at idéerne vinder genklang. De aspekter af Reformationen, der umiddelbart får konsekvenser, er naturligvis kravet om, at der skal prædikes "Guds rene ord", og modstanden mod tiggerklostrene, der nu anses som snyltere på byens borgere. Bevægelsen når sin politiske kulmination i 1536 med fængslingen af de katolske biskopper.

Udviklingen frem mod reformationsbevægelsens sejr er vanskelig at overskue, fordi den i høj blev sammenvævet med en politisk kamp om magten i Danmark. Den danske konge, Christian 2., var inspireret af de humanistiske ideer og påvirket af sin elskende Dyvekes mor, Sigbrit, som var fra Holland, hvor borgerskabets

økonomi blomstrede. Han gennemførte derfor en række reformer, som skulle styrke kongemagten og borgerne på bekostning af adelen. Dette førte til, at adelen i 1523 gjorde oprør mod kongen, som måtte drage i landflygtighed i Nederlandene. Inden da havde han i 1521 fået indført forbud mod, at der betaltes penge til Rom ved besættelse af kirkelige embeder, og dermed delvist løsrevet den danske kirke fra romerkirken.

Christian 2.'s efterfølger, Frederik 1., måtte for at blive konge underskrive en håndfæstning, hvor han blandt andet måtte love at bekæmpe det lutherske kætteri. En håndfæstning er en erklæring, som kongen skulle underskrive før sit valg til konge. Den aftalte forholdet mellem kongens og adelens magt. Frederik 1. førte i realiteten en forsigtig politik på det kirkelige område, men var på mange punkter lydhør over for reformationsbevægelsen. Det var på dette tidspunkt ikke til at vide, hvilken side der ville vinde kampen om kirken. Det var således kongen, der gav tilladelse til inddragelse af tiggerklostrene. I landflygtigheden blev Christian 2. luthersk.

På det politiske plan forsøgte Christian 2., der var gift med kejser Karl 5.'s søster Elisabeth, at rejse en hær for at generobre sit rige. Det lykkedes i 1532, men han blev lokket til København med løfte om frit lejde og fængslet på Sønderborg slot. I 1533 døde Frederik 1., uden at der på forhånd var taget stilling til, hvem der skulle være konge. Adelen, som formelt valgte

Christern In Denmarck / König In Schwedē vnd Norwegen

Flyveblad med træsnit af Christian 2. til hest. Under sin landflygtighed i Nederlandene opdagede også han værdien af den trykte propaganda. Ud over de religiøse tekster, som Christian 2. fik trykt, udgav han også pjecer og bøger på både dansk og latin, der forsvarede hans standpunkt mod tronraneren Frederik 1. i håb om at opnå støtte til at tilbageerobre sine riger.

kongen, kunne ikke blive enige. Den katolsksindede del af adelen og de gejstlige ønskede ikke kongens ældste søn hertug Christian, fordi denne havde gennemført en reformation i Hertugdømmerne. Til sidst valgte man at udskyde valget et år. Det viste sig at være en katastrofal beslutning, og i 1534 udbrød der borgerkrig, den såkaldte Grevens Fejde.

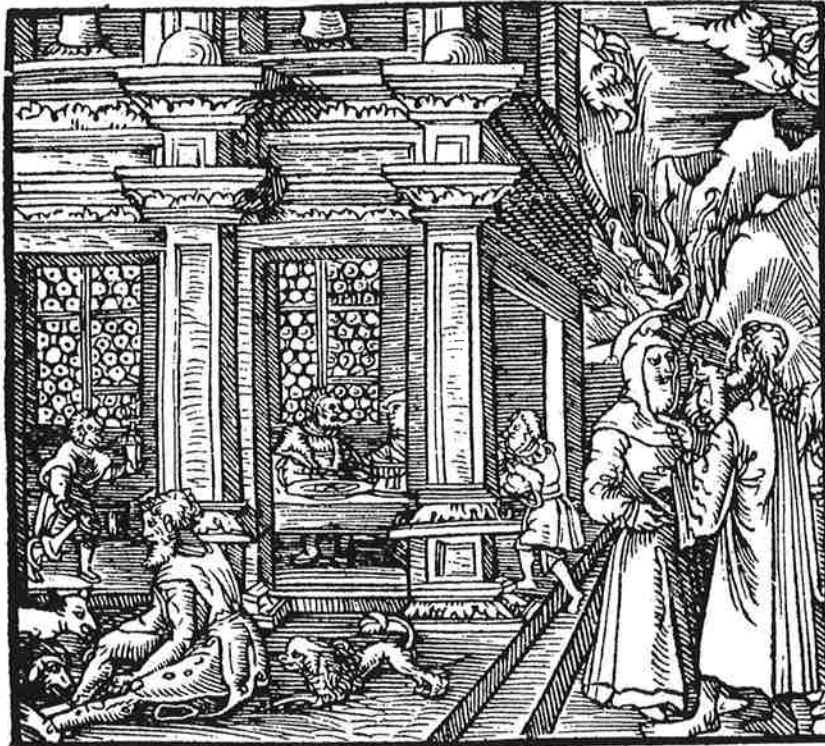
I begyndelsen havde oprøret medvind, men resultatet blev, at hertug Christians parti vandt, og i 1536 kunne han bestige tronen som Christian 3. Dermed blev også Reformationen gennemført, og i 1537 fastlagde den såkaldte kirkeordinans rammerne for den nye luthersk-evangeliske kirke i

Danmark. Ordinansen var godkendt af selveste Martin Luther.

Det var kongens udgave af Reformationen, der sejrede. En reformation fra oven, hvor de tendenser til menighedens selvstyre, der havde været i den "folkelige" reformationsbevægelse i 1520'erne, blev sat i skyggen af en ny statsstyret kirke.

Reformationen medførte også en væsentlig ændring af den politiske og økonomiske magt, idet konge og adel nu overtog kirkens jordbesiddelser. Tidligere havde kongen, adelen og kirken hver ejet en tredjedel af al jord i Danmark, men efter Reformationen ejede adelen og kongen hver halvdel.

Anden Søndag efter

Jesus sagde till Phariseer-
ne . Der wor ett rigt men-
niske / som klædte seg i
Purpur oc bliant / oc leff-
de hwer dag herlig i kres-
senhed . Der wor oc en
stackarl som hed Lazarus
som

Træsnit med historien om den rige mand og Lazarus (Luk.16,19-31) i Hans Tausens postil, dvs, prædikensamling, fra 1539. Begrundelsen for at hjælpe syge og fattige kunne efter Reformationen alene søges i bibelens ord om at hjælpe uden at regne med personlig fordel. Hans Tausen har måske ment, at den barske historie kunne hjælpe lidt på motivationen.

En anden konsekvens af omvælt-
ningerne var afgørende ændringer i
forsørgelsen af de fattige. I middelal-

deren havde det at give til de fattige
været en god gerning, der hjalp ens
egen sjæl direkte. For reformatorerne

var det stadig vigtigt at hjælpe de svage, men det var ikke længere en umiddelbar fordel for en selv. Det kom til at betyde problemer med forsørgelsen af de fattige, en opgave der i højere grad blev samfundets problem.

Når en så stor omlægning som Reformationen finder sted, er der bl.a. det praktiske problem, at de daglige rutiner skal fortsætte. Børn skulle stadig døbes, de døde begravnes osv. Der skulle hele tiden være folk til at udfylde de forskellige poster for at få det praktiske arbejde udført. Selv om man nu havde en ny teologi, mange nye ritualer, og selv om der var tale om meget grundlæggende ændringer i opfattelsen af kirkens rolle i samfundet og af forholdet mellem Gud og mennesker, så var man i meget høj grad nødt til at fortsætte med at anvende de katolske præster rundt omkring i landet, blot med en vis efteruddannelse eller genopdragelse, om man vil. Dette har naturligvis medført, at forandringerne mange steder er sket meget langsomt.

Som i det øvrige Europa var reformationsbevægelsen i Danmark sammenvævet med politik. Derfor var der i Danmark i mange år efter 1536 megen bekymring for, om de katolske fyrster

ville forsøge at genindføre den katolske tro i Danmark med magt. Dette var baggrunden for store dele af udenrigspolitikken i mange år fremover, og blandt andet grunden til, at Christian 2. måtte tilbringe resten af sit liv i fængsel.

Opfattelsen af Reformationen

I Danmark har Reformationen traditionelt været fremstillet i lyset af den sejrende kirke. Man har betonet misbruge i den katolske kirke og set Reformationen som begyndelsen på en jævn og positiv udvikling hen imod vores moderne samfund. Det har fx været almindeligt at sige, at prædiken i kirken var noget, der begyndte med Reformationen, mens der i virkeligheden har været prædiken meget i den middelalderlige kirke. Samtidig har mange af de ting, vi i dag forbinder med middelalderen, heksebrændinger fx, i virkeligheden fundet sted efter Reformationen i Danmark.

Reformationsperioden er et lysende eksempel på, at opfattelsen af historien farves af givne standpunkter og vedtagne værdier.